

Over de oorsprong van allerlei woorden.

Jungle, rimboe, oerwoud

Wereldwijd wordt er oerwoud gekapt, tot verdriet van milieuorganisaties die zich beijveren voor het behoud van tropisch bosgebied. Toch is de Europese belangstelling voor oerwouden nog niet heel oud: pas aan het begin van de negentiende eeuw gaven Europeanen ongerept bos specifieke namen: *jungle*, *rimboe*, *oerwoud*. Voordien bestonden alleen termen als *wildernis* en *woestijn*, die een veel algemenere betekenis hadden. Drie oudere synoniemen komen naast elkaar voor in een leerboekje voor de Latijnse taal uit 1642: “De Eenhoorn woont inde allerverborgenste Woestenyen (Wildernissen, Woestijnen).”

VERWILDERD LAND

Het woord *jungle* is in 1776 door de Engelsen in India overgenomen uit het Hindi, waarin *jangal* stond voor ‘onbruikbaar, verwilderd land’. Aanvankelijk betekende *jungle* ‘ongecultiveerd terrein’; vanaf 1813 werd het ‘dichtbegroeid terrein in India’. Het woord komt vanaf 1825 in het Nederlands voor in de context van de Engelse koloniën. In 1826 meldt de *Nederlandsche Staatscourant* dat een Indische provincie voornamelijk bestaat uit “jungle en bosch”.

In diezelfde tijd gingen de Nederlanders de Indonesische wildernis benoemen met het Maleise woord *rimboe*. De term wordt voor het eerst aangetroffen in 1841 in een krantenartikel over de “Padangsche opstanden”; bij deze koloniale oorlog werden soldaten en burgers gedwongen tot een “aftogt door de rimboe (bosschen)”. Uit de toevoeging tussen haakjes blijkt dat het woord nog onbekend was.

ALOUDE BOSSCHEN

Ondanks het oer-Nederlandse uiterlijk is het woord *oerwoud* ontleend, als leenvertaling van het Duitse *Urwald*. Aanvankelijk aarzelde men over de spelling: in 1836 schrijft een landbouwkundige over het Beekbergerwoud dat “dit woud, met regt, tot de in ons land schaars geworden aloude bosschen (*Urwälder*) mag gerekend worden”. In 1851 vinden we in de krant *oer-woud*, in 1865 *urwoud*.

In het Duits bestaat *Urwald* sinds 1817. Het Duitse *ur* betekent ‘oud(ste), primitief’; *Urwald* verwijst naar de grote ouderdom van ongerepte inheemse wouden. Het voorvoegsel is verwant met het Nederlandse *oor-* en betekende oorspronkelijk ‘van ... af’ – vergelijk *oorsprong* en *oorzaak* met het Duitse *Ursprung* en *Ursache*.

Vanaf de zestiende eeuw werden neologismen als *Urbild*, *Urschrift*, *Urvolk*, *Urmensch* en *Ursprache* gevormd. In de negentiende eeuw namen Nederlandse wetenschappers die Duitse nieuwvormingen over. Sommige puristen wilden toen *oervolk*, *oermens* en *oertaal* vervangen door *oorvolk*, *oormens* en *oortaal*, en dus ook *oerwoud* door *oorwoud*, zodat de herkomst werd verdoezeld. Dat was een verloren strijd: inmiddels herkent niemand meer de Duitse oorsprong van woorden met *oer-*; de negentiende-eeuwse *oor-*vernederlandsingen, zoals *oorvolk*, zijn spoorloos verdwenen.

CHAOS

Rond 1900 kwam de uitdrukking (*tropisch*) *regenwoud* op als vertaling van het Duitse *Regenwald*, een wetenschappelijke term met een exacte definitie: ‘ongerept woud met een jaarlijkse neerslag van minstens 2000 mm’. Anders dan deze neutrale variant werden de exotische woorden *oerwoud*, *jungle* en *rimboe* ook overdrachtelijk gebruikt. “In welk gedeelte van het wysgeerig oerwoud bevinden wij ons eigenlijk?”, schreef iemand in 1874 over de wijsbegeerte van Spinoza. Met *oerwoud* wordt hier bedoeld: ‘een chaotische situatie’. Inmiddels wordt *oerwoud* graag gebruikt in combinaties als *een oerwoud van regeltjes* (of *wetten*, *instanties* of *subsidies*). Ook de samenstelling *oerwoudgeluiden*, die vanaf 1916 in de letterlijke betekenis werd geïntroduceerd, kreeg enkele decennia later een figuurlijke betekenis: eerst werd die gebruikt voor destijds nieuwe muziek, zoals die van Elvis Presley, en rond 1990 ook voor racistische geluiden van voetbalsupporters.

RECHT VAN DE STERKSTE

Jungle is in veel talen verbreid, met name door *The Jungle Book* van Rudyard Kipling uit 1894, over het menskind Mowgli dat in de jungle door wolven wordt opgevoed, en door het verhaal *Tarzan of the Apes* uit 1912 van E.R. Burroughs. Ook *jungle* wordt overdrachtelijk gebruikt: *een jungle van verordeningen*, *de Haagse jungle*. Kipling is ook de bedenker van *the law of the jungle*, in het Nederlands *de wet van de jungle*. Hij doelde hiermee op de omgangsregels van de dieren in de jungle. Tegenwoordig staat de uitdrukking voor het recht van de sterkste, een systeem van keiharde rivaliteit: “In de operatiekamer gelden de wetten van de jungle”, stond vorig jaar in *Trouw*.

Rimboe wordt ook overdrachtelijk gebruikt, niet in de betekenis ‘chaos’ maar in die van ‘afgelegen streek’: “De mensen willen tegenwoordig niet meer in de Rimboe wonen, zij willen goede verbindingen”, aldus een lid van de Friese Provinciale Staten in 1939. Toen al. Dat verlaten gebieden vakantievierende Randstedelingen ook leefkwaliteit kunnen bieden, blijkt uit de naam van een Ermelose camping: ‘In de rimboe’.